

**KORXONALARDA MOLIYAVIY MAJBURIYATLARNI TAN OLIISHNING
DOLZARB MUAMMOLARI****Ravupova Maxliyo Daminovna***Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi***Tashnazarov Samiddin Nizamovich***Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, i.f.d. , Professor*

Annotatsiya. Ushbu maqolada korxonalarining moliyaviy hisobotlarida majburiyatlarni tan olish jarayonidagi zamonaviy muammolar tahlil etiladi. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (MHXS) va O‘zbekiston Respublikasining milliy buxgalteriya standartlari asosida majburiyatlarning tan olinishi, baholanishi va oshkor etilishidagi qiyinchiliklar ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, shartli majburiyatlar, o‘zgaruvchan majburiyatlar, diskontlash va baholashning noaniqligi kabi masalalar korxonalar moliyaviy holatini to‘g‘ri aks ettirishga to‘sqinlik qilmoqda. Maqolada muammolarni bartaraf etish yo‘llari va takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: moliyaviy majburiyatlar, tan olish mezonlari, MHXS 37, shartli majburiyatlar, korxonalar hisoboti, baholash noaniqligi.

Аннотация. В данной статье анализируются современные проблемы в процессе признания обязательств в финансовой отчетности предприятий. Рассматриваются трудности признания, оценки и раскрытия обязательств на основе Международных стандартов финансовой отчетности (МСФО) и национальных стандартов бухгалтерского учета Республики Узбекистан. Результаты исследования показывают, что такие вопросы, как условные обязательства, переменные обязательства, дисконтирование и неопределенность оценки, препятствуют предприятиям точно отражать свое финансовое положение. В статье предлагаются пути устранения проблем и даются рекомендации.

Ключевые слова: финансовые обязательства, критерии признания, МСФО 37, условные обязательства, отчетность предприятий, неопределенность оценки.

Abstract. This article analyzes modern problems in the process of recognizing liabilities in the financial statements of enterprises. The difficulties in recognizing, measuring and disclosing liabilities based on International Financial Reporting Standards (IFRS) and national accounting standards of the Republic of Uzbekistan are considered. The results of the study show that issues such as contingent liabilities, variable liabilities, discounting and

valuation uncertainty prevent enterprises from accurately reflecting their financial position. The article provides ways to eliminate the problems and offers suggestions.

Keywords: financial liabilities, recognition criteria, IFRS 37, contingent liabilities, enterprise reporting, valuation uncertainty.

Kirish:

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida korxonalar moliyaviy hisobotlarining ishonchligi investorlar, kreditorlar va davlat organlari uchun muhim ahamiyatga ega. Moliyaviy majburiyatlar korxonaning balansida passivning asosiy qismini tashkil etadi va uning to‘lov qobiliyati, likvidligi hamda moliyaviy barqarorligini belgilaydi. Biroq, majburiyatlarni tan olish jarayoni ko‘pincha murakkab va bahsli masalalarni keltirib chiqaradi.

O‘zbekiston Respublikasida moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlarga moslashtirish jarayoni davom etayotgan bir paytda majburiyatlar hisobini takomillashtirish dolzarbligi yanada ortmoqda. IAS 37 “Zaxiralar, shartli majburiyatlar va shartli aktivlar” standarti majburiyatlarni tan olishning asosiy mezonlarini belgilaydi: o‘tgan voqea natijasida paydo bo‘lgan hozirgi majburiyat, resurslar chiqishining ehtimolligi va ishonchli baholash imkoniyati. Amalda esa bu mezonlarni qo‘llashda bir qator muammolar yuzaga kelmoqda.

Adabiyotlar sharhi va nazariy asoslar:

Xorijiy va mahalliy olimlarning tadqiqotlarida majburiyatlar hisobi nazariy va amaliy muammolari keng yoritilgan. Masalan, rossiyalik iqtisodchilar T.Yu. Drujilovskaya va boshqalar moliyaviy majburiyatlarning nazariy asoslarini chuqur tahlil qilganlar. O‘zbekiston olimlari orasida majburiyatlarni MHXS asosida hisobga olish masalalari A. Tuychiev, M. Pardayev va boshqalar tomonidan o‘rganilgan.

IAS 37 ga ko‘ra, majburiyat quyidagi holatlarda tan olinadi:

- Hozirgi (legal yoki konstruktiv) majburiyat mavjud bo‘lsa;
- Iqtisodiy foydani ifodalovchi resurslarning chiqishi ehtimoli yuqori bo‘lsa (“more likely than not” – 50% dan ortiq);
- Majburiyat miqdorini ishonchli baholash mumkin bo‘lsa.

Shartli majburiyatlar esa balansda tan olinmaydi, balki izohda oshkor etiladi, agar chiqish ehtimoli uzoq bo‘lmasa. Bu yondashuv hisobotning konservativligini ta‘minlaydi, ammo amaliyotda baholash noaniqligi tufayli subyektiv qarorlar ko‘payadi.

Korxonalarda majburiyatlarni tan olishning dolzarb muammolari:

1. Noaniq majburiyatlar va baholash qiyinchiliklari. Ko‘plab korxonalarda sud jarayonlari, ekologik zararlar yoki kafolatlar bo‘yicha majburiyatlar miqdori oldindan aniq bashorat qilinmaydi. Diskontlash (hozirgi qiymatga keltirish) masalasi ham dolzarb: foiz

stavkalarining o‘zgarishi va inflyatsiya sharoitida baholash xatolari moliyaviy natijalarni buzishi mumkin.

2. Milliy va xalqaro standartlar o‘rtasidagi farqlar. O‘zbekistonda milliy standartlar hali to‘liq MHXS ga moslashtirilmagan. Natijada, soliq hisobi va moliyaviy hisobot o‘rtasidagi tafovutlar majburiyatlarni ikki xil aks ettirishga olib keladi. Masalan, ba’zi shartli majburiyatlar milliy amaliyotda kechroq tan olinadi.

3. Onerous contracts (foydasiz shartnomalar) va restrukturizatsiya. Korxonalar ko‘pincha foydasiz shartnomalarni o‘z vaqtida tan olmaydi yoki restrukturizatsiya xarajatlarini noto‘g‘ri baholaydi. Bu kelajakdagi foydani sun‘iy ravishda oshirish yoki pasaytirishga imkon beradi.

4. Kadrlar malakasi va axborot tizimlarining yetarli emasligi. Buxgalterlarning MHXS bo‘yicha bilim darajasi pastligi, dasturiy ta‘minotning moslashmaganligi majburiyatlarni to‘g‘ri tan olishni qiyinlashtiradi. Oliy ta‘lim muassasalari misolida ham shunga o‘xshash muammolar kuzatilmoqda.

5. Makroiqtisodiy omillar ta‘siri. O‘zbekiston iqtisodiyotida valyuta kursining o‘zgarishi, inflyatsiya va geosiyosiy xatarlar majburiyatlarning real qiymatini o‘zgartiradi, ammo hisobotlarda bu har doim ham to‘liq aks etmaydi.

Tahlil va empirik kuzatishlar:

O‘zbekiston korxonalarining moliyaviy hisobotlarini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab hollarda kreditorlik qarzlari joriy majburiyat sifatida to‘g‘ri tasniflanmaydi yoki shartli majburiyatlar yetarli darajada oshkor etilmaydi. Bu investorlar uchun risklarni oshiradi va moliyaviy tahlil natijalarini buzadi. Masalan, bank sektorida va sanoat korxonalarida uzoq muddatli lizing majburiyatlari va pensiya ta‘minoti bo‘yicha zaxiralar baholashda muammolar mavjud.

Xulosalar va takliflar:

Korxonalarda moliyaviy majburiyatlarni tan olishning dolzarb muammolari hisobotning shaffofligi va ishonchliligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi choralar tavsiya etiladi:

1. Milliy buxgalteriya standartlarini MHXS ga to‘liq moslashtirish va IAS 37 talablarini qat‘iy qo‘llash.

2. Buxgalter va auditorlar malakasini oshirish bo‘yicha doimiy o‘quv dasturlarini joriy etish.

3. Zamonaviy buxgalteriya dasturlarida avtomatlashtirilgan baholash va diskontlash modullarini kengaytirish.

4. Ichki nazorat va audit tizimini kuchaytirish, xususan, shartli majburiyatlar bo‘yicha.

5. Davlat tomonidan metodologik qo‘llanmalar va misollar ishlab chiqish.

Ushbu takliflar amalga oshirilsa, korxonalar moliyaviy hisobotlarining sifati yaxshilanadi, investorlar ishonchi ortadi va mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishiga hissa qo‘shiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Moliyaviy hisobotni tayyorlash va taqdim etish uchun kontseptual asoslar (O‘zR Moliya vazirligi).
2. IAS 37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets (IFRS).
3. Mahalliy tadqiqotlar: Tuychiev A.J. va boshqalar asarlari.
4. “Majburiyatlarni hisobda aks ettirish masalalari” - Jabbarova Ch.A,
5. O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik hujjatlari va lex.uz materiallari.